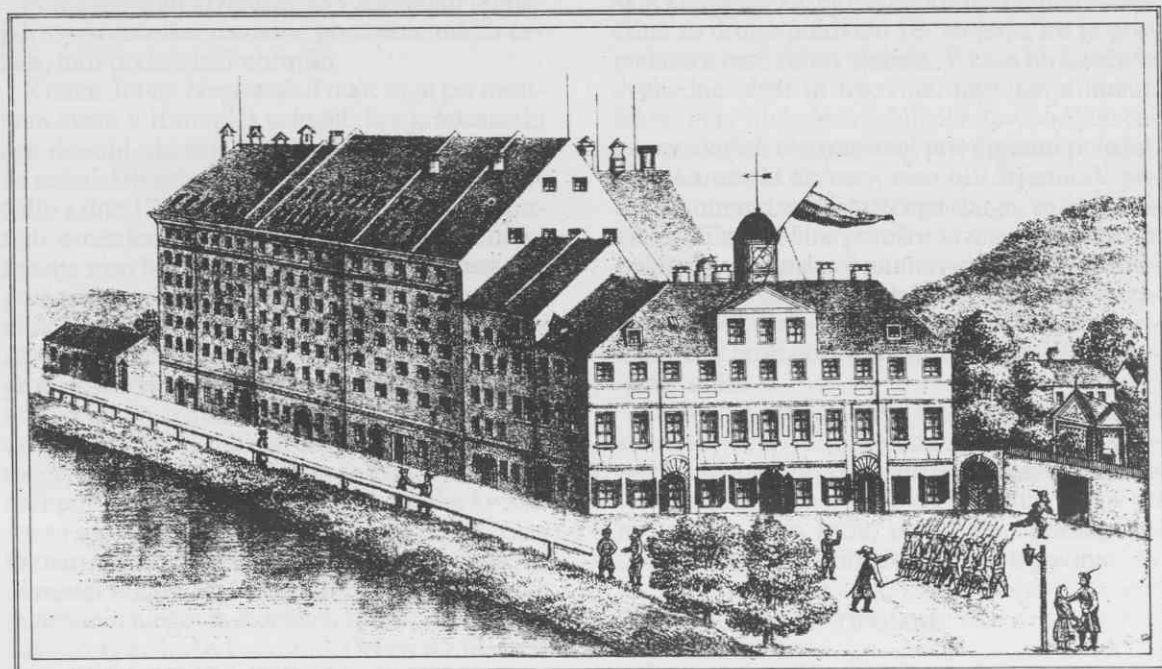

MEKSIKAJNARJI

TITA OVSEMAR

Geogr. Anst. v. J. Plösch in Graz 1877

Geogr. Anst. v. J. Plösch in Graz 1877

Reiseerinnerungen aus Krain von Dr. H. Costa.
Mexicanische Caserne, (vorhin Zuckerraffinerie in Laibach).

Uvod

V 19. stoletju so se države tako imenovane Ibero-Amerike osvobajale španskega kolonialnega jarma in začenjale neodvisno življenje s prebivalstvom, ki je nastalo z več stoletnim križanjem ras.

Med burnimi dogodki, ki so tedaj pretresali tudi Mehiko, je slovensko javnost precej vznemiril »podvig« Maksimilijana Ferdinanda Habsburškega (1832–1867), mlajšega brata cesarja Franca Jožefa, v letih od 1864 do 1867. Mehiške politične intrige Napoleona III. so počasi a vztrajno pehale avstrijsko cesarsko družino v osebno nesrečo, ker je Maksimilijan po številnih razočaranjih (kot drugorojenec ni imel pravice do avstrijskega prestola, izguba guvernerskega mesta v osvobojeni Lombardiji) le odpotoval v Mehiko, da bi tam zrušil mlado republiko Benita Juareza in ponovno vzpostavil monarhijo. Maksimilijan ni imel nobenih političnih sposobnosti, niti pametnega načrta, kako pomiriti nemirno Mehiko. Vodil je polovičarsko, neodločno politiko prepričevanja in mehke roke, po drugi strani pa so bili med njegovimi zamislimi tudi razni odloki, kot npr. tisti, izdan 3. oktobra 1865, ki je narekoval hladnokrvno pobijanje vseh re-

publikancev kot navadnih počestnih razbojnikov. Mehiške domoljube je kratkomalo postavil izven zakona. Njegova moč je slonela na francoskih, belgijskih in avstrijskih prostovoljcih. Kontrarevolucija ni uspela. Mehiški republikanci so Maksimilijana po zmagi ujeli in ustrelili, kar je bilo za tiste čase pogumno politično dejanje, saj je za njegovo pomilostitev agitiralo mnogo držav.

Zanimanje naše javnosti za te dogodke je bilo, kot že rečeno, precejšnje, saj je bilo med mehiškimi prostovoljci iz Habsburške monarhije tudi mnogo Slovencev. Bleiweisove Novice so o njih redno poročale. Poleg kratkih novic o cesarju in dogodkih v Mehiki, so bila tu na voljo obširna poročila o poteku novačenja prostovoljcev in njihovem odhodu v Trst. Zelo dragocena so bila objavljena mehiška pisma slovenskega udeleženca ekspedicije, podstotnika Franceta Kastelca, ki je v njih opisoval deželo, njene prebivalce, življenje in boje v Mehiki ter omenjal zlasti tiste slovenske prostovoljce, ki so se še posebej odlikovali v praskah z mehiškimi vojaki.

V časopisu Življenje in svet iz leta 1930 sem zasledila Meksikajnarjev dnevnik. Objavil ga je dr. Alojz Turk po pričevanju enega izmed preprostih meksikajnarjev, Ivana Zapotnika. Meksikajnarjev dnevnik je v originalu napisan

v nemščini. Obsega šest pol in pol in ga je leta 1930 hranil gospod Jaške, trgovec in sodavičar iz Železnikov. Alojz Turk je ta spis prevedel in mu dodal svoje opombe.

Nekaj gradiva (predvsem seznam slovenskih meksikajnarjev, od kod so bili doma., Maksimilijanove odredbe, časopisi iz Mehike) hrani tudi Arhiv Republike Slovenije: pisano je predvsem v nemškem, francoskem oziroma španskem jeziku.

Motiv meksikajnarjev je uporabljen tudi v naši umetni književnosti. Josip Jurčič je v humoristični povesti Božidar Tirtelj, objavljeni prvič v Slovenskem glasniku leta 1867 in ponatisnjeni v Prijateljevi izdaji Jurčičevih zbranih spisov (IV. zvezek), prikazal trdoglavega mestnega študenta, ki se tako zagleda v kmečko lepoticco, da v svoji zaljubljenosti zapravi dediščino, namenjeno nakupu kmetije. Ker se mu poskus ženitve ponesreči, se vpiše med meksikajnarje in se odpravi v Mehiko iskat srečo.

Dr. Ivan Tavčar pa nam je v noveli Soror Pia (Zvon 1879, Zbrani spisi, II. zvezek) predstavil ubožnega častnika Ivana M., ki stopi v Maksimilijanovo vojsko, da bi si v bogati Ameriki pridobil bogastva. Ko se po dolgem jetništvu nenadoma vrne v domovino, najde svojo zaročenko Ano K. kot nuno. V veri, da ji je zaročenca v Mehiki pobrala smrt, se je bila odpovedala svetu ter stopila v samostan. Z meksikajnarji je novela v zvezi tudi tako, da je pisatelj z nuno Pio imel v mislih nezakonsko hčer Maksimilijana in Tržančanke Munitelove.

Niti Jurčič, niti Tavčar pa ne pripovedujeta o prigodah svojih študiranih meksikajnarjev v Mehiki.

V nadaljevanju bi rada predstavila zlasti poročila o novačenju meksikajnarjev v Ljubljani, objavljena v Novicah v letih 1864 do 1867.

Prva nabera meksikajnarjev v letu 1864

Čeprav je bil ves načrt Maksimilijana in Napoleona III. že v sami zasnovi nesmiseln, utopičen in krivičen, pa tudi francoska vojska novega mehiškega marionetnega vladarja ni mogla dovolj izdatno podpirati, je cesar Franc Jožef številnim prošnjam končno le popustil in za »vzdrževanje miru v Mehiki« svojemu bratu dovolil zbrati 6000 prostovoljcev iz avstrijske monarhije.

Kranjski prostovoljci so se že od poletja 1864 začeli zbirati v Ljubljani. Slovenci so jih imenovali »meksikajnarji«. Bleiweisove Novice so prvič objavile poziv dunajske vlade 22. junija 1864 v Listu 25. Oklicali so nabero za 6000 kopenskih vojakov in 300 mornarjev. Pogoji za rekrutacijo so bili naslednji:

1. odslužena leta v avstrijski armadi
2. želja oditi v Mehiko
3. samski stan, toda ne vdovec z otroki
4. starost do 40 let.

Nabera je trajala do 15. februarja 1965.

Obljubljena je bila tudi plača, in sicer za prostaka (pehota) 15 kron dnevno. Služba bi trajala predvidoma 6 let, nakar bi bil vsak prostovoljec spet pripeljan v domovino do Trsta. V trdni veri, da se bo cesarstvo obdržalo, je bila predvidena tudi nagrada za vse tiste, ki bi želeli po šestih letih ostati v Mehiki. Ti bi dobili vsak po 28 orolov dobre zemlje.

Zbirališče meksikajnarjev je bila nekdanja ljubljanska Cukarna. Ogromno poslopje na Poljanah je vladi v ta namen ponudil gospod Pongrac in »sprejela ga je, ker je popolnoma pripravno za to«. Predvidoma je bilo to poslopje kasarna za prostovoljce od 15. julija 1864 do januarja 1865. »Ustreženo bode vladi mehikanski, pa tudi lastniku poslopja, ki, kakor smo slišali, prejme za ta čas 14.000 goldinarjev najemščine«. Pred cukrarno se je razprostiralo obsežno dvorišče, pa tudi voda (Ljublanica) je bila blizu. Cukrarno je primerno bahavo krasila rdečebelozelena (italijanska bojna) zastava in napis Mexico, tako da je vsak mimoidoči že na daleč videl, da gre za zbirališče bodočih mehiških vojakov.

Novice so nato vsak teden poročale o poteku nabere in številu prijavljenih. Tako se je s Kranjskega med 15. in 20. julijem 1864 prijavilo 45 prostovoljcev iz različnih krajev, starih od 26 do 41 let. Do 27. julija jih je prišlo še 25, do 3. avgusta nadaljnih 15, do 14. avgusta 14 in tako dalje, vse do 15. februarja 1865, ko jih je bilo na spisku 433.³ Največ meksikajnarjev je dala Ljubljana z okolico in sicer kar 118, sledijo ji Novo mesto s 30, Kamnik s 25, Kranj, Vrhnika in Idrija so prispevali vsak po 20 vojakov, iz ostalih okolišev pa jih je bilo precej manj. Presenetljivo malo jih je bilo iz Bele krajine, kjer je takrat vladala huda revščina, Mehika pa je veljala za obljubljeno deželo.

Od 433 ljudi, starih od 21 do 44 let, je bilo razmerje v starosti takole:

LETNIK	ŠTEVILO	LETNIK	ŠTEVILO
1820	1	1833	33
1823	2	1834	36
1824	19	1835	21
1825	16	1836	16
1826	15	1837	15
1827	20	1838	25
1828	25	1839	20
1829	35	1840	17
1830	35	1841	8
1831	33	1842	6
1832	32	1843	2

Povprečna starost prijavljenih je bila torej 32 let, ko so se vračali, so bili tri leta starejši.

Glede na priimke v seznamu prijavljenih, ki ga hranijo v Arhivu Slovenije,⁴ lahko ugotovimo, da je bilo med njimi 57 % Slovencev, ostali so večinoma imeli nemške priimke (predvsem častniki), nekaj je bilo celo Čehov.

Na zbirališču na Poljanah je bilo ves čas živahno. Ko je 26. julija 1864 pogorela kovačija podkopske šole na Poljanah, »so se mehikanski vojaki jako vrlo obnašali pri gašenju«.⁵

V ponedeljek, 8. avgusta zvečer ob pol deseti so se mehiški prostovoljci hoteli udariti z vojsko domačega cesarsko-kraljevega polka zaradi nekega prepira. »Vendar je resna beseda naših in mehikanskih oficirjev ustavila nepokojne, da se ni nič hujšega zgodilo«.⁶

Novice so se celo hudovale nad tem, da si mehiški vojaki v Ljubljani ne privoščijo nobene svoje bolnišnice. Menda so bili temu krivi preveliki stroški. Tako so si vojaki pomagali kar s cesarskimi vojaškimi bolnišnicami na več mestih poleg železnice.⁷ Mehiske prostovoljce so novačili tudi na Dunaju. Skupaj z ljubljanskimi jih je bilo na koncu 6.000, med njimi tudi 140 avstrijskih oficirjev.

Že avgusta 1864 je bilo napovedano, da bodo prvi meksikajnarji, nabrani za cesarsko mehiško armado, odrinili v Trst v mesecu oktobru, od tam pa 15. novembra v Ameriko. Sprva jih bo šlo 2.500, ostali kasneje. »Ljubljana ne bo tako živa več, kadar odrinejo, pa bo tudi manj denarja, pravijo, da 2000 goldinarjev dohaja deželi po Mehikancih vsak dan, spet drugi pa bodo veseli, ker pravijo, da dragino delajo, tako ni nikoli vsem vse všeč«.⁸

Iz Mehike so ves čas prihajala pisma cesarjevih spremljevalcev, ki so prinašala denar in materinsko priporočala oficirjem, naj se oskrbijo s »škornjicami« in perilom. Te stvari so bile v Mehiki izredno drage ali pa se jih sploh ni dobilo. Par škornjev je tam stal 40 goldinarjev, pranje 1 srajce goldinar. Oficirji bi najraje videli, če bi čevljarje in perice lahko vzeli kar s seboj. Oktobra 1864 je bilo pripravljenih že 4200 prostovoljcev z vseh koncev avstrijske monarhije, ki naj bi zapustili Trst v 3 mesecih po naslednjem razporedu:

- 2000 do 2500 med 15. in 18. novembrom 1864
- 1000 do 1500 med 1. in 15. decembrom 1864
- 1000 do 1500 med 10. in 15. januarjem 1865
- ostali konec januarja 1865.⁹

Ves december 1864 so Novice poročale o fantih, ki so odhajali iz Ljubljane po železnici do Trsta. 1. decembra jih je odšlo 1200, 14. decembra 1000 in 21. decembra še 1000. Od vseh oddelkov se je v imenu mesta na kolodvoru poslovil župan Costa s tremi odborniki, vodja vsake skupine pa se mu je za dobre želje zahvalil. »Meksikajnarji so bili radi v Ljubljani, od ktere so se prav tako težko ločili, kot Ljubljančani od njih. Prav žal nam je po njih, ne samo za-

to, da so veliko denarja pustili v deželi, temveč tudi zato, ker so večji del prav vrli, omikani možaki«, so zapisale Novice 7. decembra 1864. Prav posebno se je izkazalo 44 kadetov, »prav omikanih ljudi«,¹⁰ ki so počastili Južnega Sokola s tem, da so telovadili v njihovi telovadnici. Tako so menili, da bo »Južni Sokol tudi v Mehiki v blagem spominu ostal«.¹¹

Nabera je bila končana 16. februarja 1865. Tukaj naj omenim še najstarejšo slovensko pesem, ki omenja Ameriko. To je vojaška Mi smo fajn ljudje, meksikajnarji. Nastala je med leti 1864 in 1866. Pesem je leta 1913/4 zapel Fran Berlec v Kandiji in se v celoti glasi takole:¹²

Mi smo fajn ljudje
meksikajnarji;
hoč' mo se vojsk' vat
tam v Meksiki.

Cesar Maksimil'jan
on edin' je 'zbran
za cesarja
v Meksiko poslan.

Tam je čist' drug svet,
hoče nas imet' -
Bog daj dolgo nam
na svet' živet'

Po juliju 1865 so se mehiški vojaki zbirali v Pragi, kjer so bili bližje Hamburgu, od koder so odpluli v Mehiko. V Pragi so imeli kasarno celo zastonj.

Druga skupina meksikajnarjev iz leta 1866

Drugo leto cesarjevanja v Mehiki Maksimilijan še vedno ni uspel vzpostaviti miru v deželi. Spet je pisal Francu Jožefu za vojaško pomoč. Na ponovno prošnjo svojega brata je avstrijski cesar leta 1866 zopet dovolil nabirati za Maksimilijanovo armado. Vsak, ki se je tokrat prijavil, je takoj dobil izplačanih 10 goldinarjev, ostalo aro (znesek, ki se plača vnaprej v dokaz, da je pogodba sklenjena) je prejel pred odhodom. Razen kruha in menaže so dobivali tudi dobro dnevno plačo, in sicer:

- prostak (pehota) 15 krajcarjev
- podkorporal (podkomandir desetine) 20 krajcarjev
- korporal (komandir desetine) 25 krajcarjev
- rajdenik 30 krajcarjev
- drugi naddesetnik 35 krajcarjev
- prvi naddesetnik 50 krajcarjev... na dan.¹³

Novice so torej koncem marca 1866 oznanile, da bo Ljubljana spet gostila meksikajnarje. »Pongračeva kasarna« na Poljanah je bila še vedno njihovo zbirališče. Prva spomladanska nabera naj bi štela 1000 mož, v jeseni pa so jih

nameravali vzeti še več. Ponovno so imeli največ možnosti mlajši od 40 let, samski in pa taki, ki zaradi kakršnegakoli vzroka niso služili avstrijski armadi. Služba naj bi trajala 5 let.

Novi meksikajnarji so se začeli zbirati v Ljubljani, od tod pa se jih je približno 1000 med 9. in 10. majem 1866 odpeljalo po železnici v Trst. V nedeljo, 6. maja 1866, je bil njim v čast v Ljubljani slavnostni obred. »Cesarski mehikanski polkovnik, gospod Laister, je povabil mnogo gostov, med katerimi tudi mestnega župana, gospoda Costo. Častnikarstvo nemško je zastopal urednik Leibach Zeitunga, gospod Dimic,« so pisale Novice 9. maja 1866.

Toda teden kasneje, 16. maja, so Novice sporočale tole: »Meksikanski prostovoljci, ki so v petek ponoči iz Ljubljane odrinili v Trst, da bi na ladji, zanje že pripravljeni, potovali v Mehiko, so se morali ustaviti v Nabrežini, ker ameriška vlada ne trpi tega, da bi vojaki iz našega cesarstva se udinjevali mehikanskemu cesarju, katerega ameriška vlada še ne spoznava za postavnega vladarja v Mehiki, ktera ji je država ljudovladna (republika). Sliši se, da v tej zadregi se bojo nabrani prostovoljci za zdaj razpustili na 'urlaub', kajti neresno bi bilo za Avstrijo, ako bi se zdaj še Amerikance nakopala kot sovražnike na glavo«.

V Mehiko namenjeni prostovoljci torej niso smeli iz Trsta na morje, ker je temu nasprotovala severno-ameriška vlada. Pojavilo se je vprašanje, kam zdaj z več kot 1000 vojaki. 400 se jih je udinjalo v Trstu v avstrijsko armado, 700 pa so jih poslali nazaj v Ljubljano, od koder so se razočarani vrnili na svoje domove. Seznam te druge skupine prostovoljcev se ni ohranil.

Medtem se je »iz prijateljskega pisma iz 'Cuicatlan'«¹⁴ izvedelo, da se Maksimilijanov prestol močno maje. Avstrijski prostovoljci v Mehiki so celo izgubili samostojnost in prišli pod francosko poveljstvo. Cesarske blagajne so bile namreč povsem prazne, tako da vojakov ni bilo več moč plačevati. Za Francoze je bilo denarja dovolj, milijon pesosov je potovalo v Francijo, avstrijski vojaki pa so dobivali le polovično plačo. Kolikor so pred majem 1866 dobili za 5 dni, so zdaj dobili za celih 10. Avstrijski častniki so izgubljali voljo in so pisali cesarju za dovoljenje, da se smejo vrniti v avstrijsko armado. Svoje prošnje so podkrepili z dejstvom, da se ne izpolnjujejo pogoji, pod katerimi so stopili v mehiško službo. Iz Novic, ki so jih brali tudi v Mehiki, so izvedeli, da novih prostovoljcev ne bo in to je še pospešilo njihovo odločitev.

Novice so dne 13. junija 1866 nadalje pisale takole: »Težave mehikanskega cesarstva potrju-

je tudi pismo v 'Allgemeine Zeitung' iz Pariza, kjer se bere, da se je cesar Napoleon III. o mehikanskih zadevah vse drugače zasukal in se s severnoamerikansko vlado dogovoril, kaj bode dalje početi, ako utegne cesar Maksimilijan zapustiti Mehiko.«

Zadnjič so o Mehiki v letu 1866 Novice poročale 28. novembra, in sicer, da se je Maksimilijan odločil priti domov. To se je zgodilo potem, ko je izvedel za neuspelo poslanstvo svoje žene v Evropi.

Izmed avstrijskih meksikajnarjev se jih je do srede aprila 1867 vrnilo domov 1151. »Al koškošni so ti reveži«, se je zgrozil Bleiweis v Novicah 17. aprila 1867.

Iz Pueble so avstrijske vojake transportirali v Vera Cruz, od koder so na neki francoski jadrnici 24. julija zapustili obljubljeni deželo.

2. oktobra 1867 so pristali na francoskih tleh. Devet dni so morali počakati v karanteni, potem jih je Napoleon III. na novo opremil. S poštnim parnikom so se nato odpeljali do Bordeauxa, od tam naprej pa z železnico v Pariz, Strassburg, na Württenberško, Bavarsko in Salzburško, vse do Dunaja.

V avstrijski prestolnici so meksikajnarji dobili iz civilne privatne blagajne vsak po 3 forinte. Nato so se na erarične stroške odpeljali vsak na svoj dom.

Novice so sklenile svoje poročanje o mehiški pustolovščini 3. julija 1867 z besedami: »...strašen konec mehikanskega cesarstva je to: cesar ustreljen, cesarica nora«.

Iluzije in sanje Maksimilijana in meksikajnarjev so se torej razblinile po treh letih. Končale so se z ustrelitvijo cesarja Maksimilijana Habsburškega, blaznostjo njegove žene Charlotte ter razočaranimi in bolnimi zdesetkanimi meksikajnarji.

OPOMBE:

1. Novice, 13. julij 1864, List 28. – 2. Novice, 13. julij 1864, List 28. – 3. Arhiv SRS, Fond Coll. I. fascikel 23 (vojaški arhivi): Avstrijski prostovoljni korpus v Mehiki 1864/1867, seznam mehiških prostovoljcev iz Kranjske 1964/67. – 4. Arhiv SRS, Fond Coll. I. fascikel 23 (vojaški arhivi): Avstrijski prostovoljni korpus v Mehiki 1864/1867, Seznam mehiških prostovoljcev iz Kranjske 1864/65. – 5. Novice, 27. julij 1964, list 30. – 6. Novice, 10. avgust 1864, List 32. – 7. Novice, 12. oktober 1864, List 41. – 8. Novice, 12. oktober 1864, List 41. – 9. Novice, 26. oktober 1864, List 43. – 10. Novice, 21. december 1864, List 51. – 11. Novice, 21. december 1864, List 51. – 12. Turk, Alojz, Meksikajnarjev dnevnik, Življenje in svet, 1930, 8. knjiga, str. 284–285. – 13. Novice, 28. marec 1866, List 13. – 14. Novice, 13. junij 1866, List 24.